

Preklad v česko-slovenských súvislostiach IV. Anna Achmatovová v českých a slovenských prekladoch alebo potreba a význam areálu?

MÁRIA KUSÁ (BRATISLAVA)

1. Preklad v česko-slovenských súvislostiach IV.

Moje úvahy na konferenciách venovaných „česko-slovenskej“ problematike v Brne a Bratislave sa primárne venujú problému prekladu, ktorý je v centre môjho záujmu. Považujem však za nemenej podnetné to, čo sa odohrávalo/odohráva v česko-slovenských súvislostiach v oblasti prekladu literárnych textov v minulosti a dnes (t. j. minimálne v desaťročí, ktoré uplynulo od vzniku samostatných štátnych celkov).

Prvou úvahou na túto tému bola stať o česko-slovenskej vzájomnosti/nevzájomnosti prostredníctvom epizódy z dejín medzivojnového obdobia, komentujúca historickú prirodzenosť „emancipácie“ slovenskej, od českej odlišnej potreby prekladovej konkretizácie diel svetovej literatúry.¹ Vzhľadom na fakt, ktorý som konštatovala na konci prvej štúdie, že totiž vzhľadom na, povedané s Novomeským, „komerčný zreteľ“ je jeho tlak na preklad – zrejme najmä v súvislosti s väčšou diferenciáciou českého vydateľského prostredia i knižného trhu – na Slovensku podstatne silnejší, „...po viac ako 60 rokoch a v situácii samostatných štátnych celkov ... význam česko-slovenského kultúrneho kontextu ... ostáva – i ‚materiálnou‘ realitou.“² Práve v tomto zmysle ma potom – v štúdiu *Preklad v česko-slovenských súvislostiach II. (Epizódy zo vzájomných medziliterárnych dejín*³, zaoberajúcej sa textom Venedikta Jerofejeva *Moskva-Petuški* v českom a slovenskom preklade podobne ako v nepublikovanej

¹ Kusá, M.: Preklad v česko-slovenských súvislostiach. Epizóda z dejín česko-slovenskej vzájomnosti/nevzájomnosti. In: Česko-slovenská vzájemnosť a nevzájemnosť. Brno, FF MU 2000, s. 113–118.

² Tamže, s. 118.

³ Kusá, M.: Preklad v česko-slovenských súvislostiach II. (Epizódy zo vzájomných medziliterárnych dejín). In: Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Bratislava, T.R.I. Médium 2000, s. 141–152.

stati o českom a slovenskom preklade románu A. Pristavkina *Nočevala tučka zolotaja* – zaujímala problematika literárnych (podoby prekladových konkretizácií) i mimoliterárnych (čo, prečo a kedy sa prekladalo) okolností skúmaných prekladov. Aj na základe týchto analýz som musela konštatovať výrazné rozdiely v slovenskom a českom vnímaní „ruského“, „ruskosti“, ktoré sa historicky formovali a formujú rozličným spôsobom. Práve úvahy o tejto problematike som sa snažila zovšeobecňujúco zhrnúť v texte *Ruská moderna, avantgarda a postmoderna v českých a slovenských prekladoch. Preklad v česko-slovenských súvislostiach III.*, ktorý by mal byť súčasťou zborníka z konferencie o ruskej moderne, avantgarde a postmoderne (Brno – Šlapanice, október 2002). Logickým pokračovaním týchto úvah je téma, ktorú som predložila na ostatnom brnenskom medzinárodnom seminári, venovanom česko-slovenskej problematike a areálu *Preklad v česko-slovenských súvislostiach IV. A. Achmatovová v českých a slovenských prekladoch alebo potreba a význam areálu?*

2. A. Achmatovová v českých a slovenských prekladoch alebo potreba a význam areálu?

Ak som sa pri predchádzajúcich úvahách o konkrétnych textoch skôr venovala podobe prekladových konkretizácií, tentokrát svoj záujem zameriavam na otázky súvisiace s okolnosťami a súvislosťami jednotlivých prekladov. Faktom je, že práve konkrétnosť analýz jednotlivých českých a slovenských prekladových podôb a z nich vyplývajúce hypotézy o zosilňovaní expresívnosti textov ruskej proveniencie v českých prekladoch oproti prekladom slovenským viedla v mojej reflexii k istej relativizácii schopnosti faktickej(?) pasívnej(?) bilingvistky formulovať takéto zistenia: dôkladná práca s prekladovými podobami totiž len utvrdzuje v tom, že bilingvizmus, ba ani len nepovrchné poznanie ne-materinskej kultúry, jej čiastočné „žitie“ nedáva jednoznačné argumenty o oprávnenosti vynášania úsudkov v tejto oblasti.⁴

Ako prvé pri uvažovaní o tejto téme sa zdalo byť nevyhnutné urobiť si – na základe dostupných zdrojov – sumarizáciu závažných, teda primárne knižných, prekladov A. Achmatovovej v slovenskom a českom prostredí.

⁴ Nakoniec – moje pochybnosti akoby potvrdila aj prof. M. Krčmová na seminári, keď vyslovila pochybnosti o vlastných schopnostiach skutočne kompetentne sa vyjadriť k štylistickej analýze slovenských textov.

České preklady:

Verše. Preložil O. F. Babler. Praha, Prům. tiskárna 1932.

Bílé hejno. Preložila M. Marčanová. Praha, R. Rejman 1931. Druhé vydanie. Melantrich 1947.

Milostný denník. Preložila M. Marčanová. Praha, Čs. spisovatel 1963.

Modrý večer. Preložila I. Jakubcová. Praha, Odeon 1989.

Vestálka paměti. Preložila Hana Vrbová. Praha, Praha 1990.

Requiem. ALTERNATIVA NOVA, měsíčník, literatura, kritika, historie III. (1997), č. 7, s. 338–341.

Slovenské preklady:

Z novšej ruskej poézie. Preložil J. Jesenský. Lipt. Sv. Mikuláš, Transcius 1947.

Lúbosťný denník. Preložil R. Skukálek. Bratislava, SVKL 1964.

Requiem. Preložil J. Majerník. Romboid, 1967, č. 1.

Spálený zošit. Preložil J. Zambor. Bratislava, Tatran 1981.

Vrcholiaca luna. Preložil J. Zambor. Bratislava, Tatran 1989.

Biely krdeľ. Preložil J. Zambor. Bratislava, Pezolt 2002.

Jednoduché prečítanie uvedených faktov vypovedá, že prekladové osudy Achmatovovej v Čechách a na Slovensku sú časovo v podstate analogické a prípadné diferencie sú ľahko „prečítateľné“. Začiatky prekladania spadajú v oboch prostrediach do medzivojnového obdobia – aj keď nehovoria o celkom rovnakom prekladateľskom záujme: už začiatkom 30. rokov zaznamenáme v českých zemiach dva knižné preklady (Babler, Marčanová), v slovenskom prostredí sa objavujú Achmatovovej preklady knižne až v roku 1947, ako súčasť výberu *Z novšej ruskej poézie* z pera popredného prekladateľa z ruštiny – básnika, prozaika a dramatika J. Jesenského. Tento výber vznikol ako knižná sumarizácia solitérne vychádzajúcich prekladov v periodikách Slovenské pohľady a Slovenské smery v 30. a 40. rokoch. Ako som konštatovala v stati o prekladaní ruskej literatúry na Slovensku v medzivojnovom období, spomínané preklady B. Pasternaka, A. Achmatovovej, K. Baľmonta, V. Brjusova, N. Gumil'ova, O. Mandel'stama „...práve pre fragmentárnosť neznamenali zásadné vkročenie do slovenského kultúrneho kontextu.“⁵ Treba zdôrazniť fakt, že preklady Jesenského, ale aj povojnový český preklad z roku 1947 (druhé vydanie prekladu z 30. rokov) vychádzali už v atmosfére „aféry, prípadu“ Zoščenko, Achmatovová, ktorý sa hneď v roku svojho vzniku (1946) „dožil“ i českého (československého)

⁵ Kusá, M.: Hĺbka a šírka záberu. In: Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996. Bratislava, ÚSL SAV 1998, s. 53.

vydania.⁶ Uznesenie sovietskej štátostrany (ÚV KSSZ) znamenalo na temer desaťročie ďalšie vyradenie oboch populárnych autorov, satirika Zoščenka i poetky Achmatovovej z oficiálneho domáceho literárneho diania. Dôležité je preto uvedomiť si, že oba preklady (slovenský v evanjelickom Tranosciu, český v elitnom Melantrichu) vyšli vo vydavateľstvách, ktorých osud i edičné plány sa mali po r. 1948 výrazne zmeniť.

Ďalšou „etapou“ vydávania Achmatovovej českých a slovenských prekladov bolo obdobie „zlatých“ 60. rokov. Predovšetkým ich prvá polovica priniesla renesanciu prekladov tejto autorky, ktorá medzitým nadobudla vo vlastnom kultúrnom kontexte charakter emblému „nezávislej“ literatúry a kultúry. Je v tomto zmysle pochopiteľné, že v českom kontexte sú preklady 60. rokov spojené kontinuálne s M. Marčanovou, ktorej preklady vyšli v 30. i v 40. rokoch. Ako konštatoval vo svojom prehľade prekladov cyklu *Requiem* O. Richterek, v Marčanovej konkretizáciách je poetka predstavovaná iba v jednej svojej rovine – ako autorka intímnej lyriky⁷, pochopiteľne v jej výbere totiž chýba antikultúrový cyklus *Requiem a Poéma bez hrdinu*. V súvislosti s „českým“ účinkovaním A. Achmatovovej Richterek uvádza aj fakt, že ruské vyhostenie autorky z literárnych dejín a príručiek často nekriticky kopíroval súdobý český kontext aj jej vylúčením z osnov výuky ruskej literatúry na českých školách, ale i z početných edičných plánov – ako pozitívnu výnimku uvádza stredoškolský učebný materiál *Výbor z ruskej literatúry klasické a moderní* (Praha, SPN 1967), ktorý sa v už spomínaných „osvietenejších“ 60. rokoch práve túto medzeru v širšej popularizácii poetky usiloval zaplniť.

V slovenskom kultúrnom priestore sa výber z 3 zbierok *Lúboštný deník* v preklade R. Skukálka objavil v roku 1964 ako zrejme prirodzená súčasť zamerania tohto básnika, textára a prekladateľa, ktorý popri prebásňovaní veršov v početných dramatických a prozaických (napr. v Gerceňových *Pamätiach a dumách* – 1954) textoch druhej polovice 50. a 60. rokov prekladal aj K. Čukovského (1958), predstaviteľov ruskej avntgardy V. Lugovského (1960), V. Majakovského (*Kúpeľ* – 1959, *Lietajúci proletár* a *O láske* – 1961), J. Jevtušenka (1963) i Blokových *Dvanástich* (1967). V roku 1967 sa v slovenskom preklade objavil časopisecký preklad *Requiem* z pera Jána Majerníka, básnika a prekladateľa, ktorý, po-

⁶ Případ Zoščenko Achmatová. Praha 1946.

⁷ Richterek, O.: Umělecké poselství Anny Achmatovové a česká kultura. In: Richterek, O.: Dialog kultur v uměleckém překladu. Příspěvek k česko-ruským kulturním vztahům. Gaudeamus, MAFY, Hradec Králové 1999, s.135.

dobne ako Skukálek, od 50. rokov jednak prebásňoval verše v dramatických a prozaických textoch (A. I. Gončarov – 1960, F. M. Dostojevskij – 1967, E. Mieželaitis – 1975), jednak prekladal súdobú ruskú poéziu (B. Sluckij – 1961, J. Jevtušenko, J. Vinokurov – 1963, B. Achmatulinová – 1966, 1972, A. Tvardovskij – 1974).

M. Hrala v prehľadových statiach *Překlady v meziválečném období. Výhled do poválečného období* v „stručných dejinách“ českej prekladovej recepcie *Kapitoly z dějin českého překladu* akcentoval diferenciaciu, variabilitu tendencií v českom literárnom a kultúrnom priestore aj vo vzťahu k prekladom z ruskej literatúry.⁸ Túto diferenciaciu akoby potvrdzovala existencia nielen dvoch temer súbežných prekladov výberov autorky (preklady I. Jakubcovej/1989 a H. Vrbovej/1990), ale aj množstvo prekladov antikultového cyklu *Requiem*, či „*potřeba a existence ‚generačního‘ překladu Poémy bez hrdiny*“ ako Achmatovovej český život druhej polovice 20. storočia reflektuje O. Richterek.⁹

Podľa jeho názoru česká kultúra napriek rokom neadekvátneho, pretože inštitucionálneho a ideologicky deformovaného záujmu o ruské, je tejto spisovateľke, ktorá vo svojej tvorbe anticipovala mnohé z toho, čo predstavuje poéziu 20. storočia – intenzívny prežitok, možnosť identifikácie s lyrickým hrdinom, priestor pre čitateľovu fantáziu a pod. – ešte veľa dlžná.

Ako je zreteľné aj z prehľadu českých a slovenských knižných prekladov A. Achmatovovej český oficiálny kultúrny priestor akoby na jednej strane zreteľnejšie kopíroval v čase „sovietsky“ prístup k Achmatovovej, na druhej strane česká reflexia prekladov autorky (O. Richterek, J. Honzík) opakovane podčiarkovala adekvátnosť niektorých prekladov (najmä výberu H. Vrbovej *Vestálka paměti*) ako prekladových konkretizácií, ktoré českými jazykovými prostriedkami vytvára s originálom analogickú minidra-

⁸ Hrala, M.: České překlady z ruské literatury. In: Kapitoly z dějin českého překladu. Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 2002, s. 210–233, s. 234–239.

⁹ Richterek, O.: Umělecké poselství Anny Achmatovové a česká kultura. 1. A. Achmatovová v kontextu ruské poezie a české recepcie. 2. K české překladové interpretaci poémy Rekviem. 3. Nad „generačním“ překladem Poémy bez hrdiny. In: Richterek, O.: Dialog kultur v uměleckém překladu. Příspěvek k česko-ruským kulturním vztahům. Cit. d. s. 129–163.

matickú scénu, príbeh lyrickej hrdinky. Obaja spomínaní autori zdôrazňujú „autonómnosť“ Vrbovej prekladov Achmatovovej v českej poézii.¹⁰

České a slovenské preklady (I. Jakubcová, H. Vrbová, J. Zambor) Achmatovovej z konca 80. rokov i začiatku 21. storočia naozaj primárne predstavujú preklad ako „estetickú“ informáciu o originále v zmysle transponovania jeho poetologických charakteristík (detail a jeho mimoriadna asociatívnosť, dejový rámec, autentická životná situácia, scéna, scénický charakter veršov – spôsob filmovej montáže obrazov, čechovovsko-buninovské rozuzlenie) i charakteristík tematologických (prirodzenosť citu, autentičnosť, konkrétnosť obrazov, emocionálny lakonizmus). Rovnako však tieto preklady vypovedajú o fungovaní prekladania a prekladu ako svojbýtnej literárnej aktivity, resp. jej výsledku. Naplňajú sa tak teda v jednom i druhom skúmanom kontexte predstavy o modernom preklade poézie.

3. Záverom

Dialóg dvoch kultúr v podobe prekladu je neukončený proces v zmysle jeho „zavŕšenia“ u recipienta toho istého textu i v zmysle opakujúcich sa prekladov relevantných textov inonárodnej spisby.

Napriek hypotéze o zvyčajne väčšej diferencovanosti českého priestoru sa v prípade A. Achmatovovej dá zdôrazniť – nie zvyčajná – komplementarizácia českého kontextu slovenským (*Requiem*). V tom zrejme spočíva aj väčší význam, konkrétny zmysel česko-slovenskej medziliterárnosti, areálu pre slovenský priestor. Teoreticky má v tomto medziliterárnom spoločenstve rovnakú potencialitu aj český kontext, ktorý sa môže rovnako komplementarizovať slovenským, ale zvyčajne to nerobí, „neuvažuje“ v tomto ohľade „komparatívne“. Aj pre slovenský preklad však komplementarizácia českým kultúrnym prostredím síce rozširuje na jednej strane jeho záber o netriviálne prekladové texty, na strane druhej sa recepcia takýchto textov stáva z rozličných dôvodov ďalším sitom vo vzťahu k potenciálnemu recipientovi, robí prípadnú slovenskú recepciu dost' exkluzívnou otázkou.

¹⁰ Honzík, J.: Ruská Sapfó. Cit. d., Richterek, O.: Umělecké poselství Anny Achmatovové a česká kultura. Cit. d.

Literatúra

- Hrala, M.: České překlady z ruské literatury. In: Kapitoly z dějin českého překladu. Karolinum, Univerzita Karlova Praha 2002, s. 210–233, s. 234–239.
- Richterek, O.: Umělecké poselství Anny Achmatovové a česká kultura. In: Richterek, O.: Dialog kultur v uměleckém překladu. Příspěvek k česko-ruským kulturním vztahům. Gaudeamus, MAFY, Hradec Králové 1999, s.129–163.
- Honzík, J.: Ruská Sapphó. In: Honzík, J.: A. A.: Vestálka paměti. Praha 1990.
- Zambor, J.: Vrcholiaca luna. In: Zambor, J.: Báseň a ticho. O poézii slovenských, ruských a španielskych básnikov. NLC, Bratislava 1997, s. 107–116.